

SOSIAL VƏ ƏMƏK MÜNASİBƏTLƏRİ KONTEKSİNDƏ TƏHSİL FƏLSƏFƏSİNİN TRANSFORMASIYASI

Məqalədə təhsilin fəlsəfi problemləri təhlil obyektı olaraq götürülməklə müasir şəraitdə bu istiqamətdəki yeniliklər və təzyiqlər nəzərdən keçirilir. Qeyd olunur ki, təhsil qədər ictimai marağa və qınağa məruz qalan ikinci bir sahə tapmaq mümkün deyildir ki, bu da cəmiyyətin daha çox üzvlərinin bu sferaya olan maraqlarının daim yüksəlməsi ilə xarakterizə olunur. Belə dinamikada olan prosesin fəlsəfi dəyərləndirilməsi üçün ölkə həyatının digər sahələrindəki trendlər də təhlil müstəvisinə cəlb edilməklə təhsil paradigmasını transformasiyası tədqiqat obyektı kimi götürülmüşdür.

Məqsəd – təhsilin fəlsəfi dəyərləndirilməsinə yeni yanaşmaların zəruriliyini postsənaye dövrünün tendensiyaları kontekstində araşdırılması

Metodologiya – İnduksiya və deduksiya metodları vasitəsilə təhsilin məzmun və strukturunda transformasiya cəmiyyətin ümumi inkişaf meyillərinin təzahürü kimi tədqiq olunur

Tədqiqatın nəticələri – təhsilin fəlsəfəsinə real tendensiyalar kontekstində yanaşmaqla bu sahədəki müasir proseslər ilə şərtlənən neqativ halların təhlil müstəvisinə gətirilməsidir.

Açar sözlər: *təhsilin fəlsəfəsi, təhsildə yeni tendensiyalar, peşə ixtisasları, təhsil proqramları*

Giriş

Təhsilin fəlsəfəsi bir sıra amillərin vəhdətindən formalaşır ki, bunları belə səciyyələndirmək olar: bilik kimi; rəqabət kimi; dünyagörüşü kimi; sərmayə kimi; mənəvi-psixoloji amil kimi; nəhayət tale, aqibət kimi.

Bu amillərdən hansıların daha prioritet olduğunu demək mümkün olmasa da, sonuncu, yəni tale kimi dəyərləndirmə xüsusi haldır. Nə üçün? Təhsil həmişəmi üstünlük, təminat, bir sözlə rahatlıq yaradırmı? Kifayət qədər diplomlu şəxslərin təhsil tələb etməyən sahələrə üz tutması, təhsilə sərf etdikləri zamana təəssüflənməsi halları danışılmazdır. Belə olan təqdirdə, təhsilin hansı səviyyələri konkret şəxslər üçün daha adekvatdır məsələsi aktuallaşır.

Təhsilin paradigmaları sürətlə dəyişir. Bu fikrin təsdiqi rusiyalı alimlər tərəfindən belə verilir: Ənənəvi humanizmin mövqeyi müasir reallığa uyğun gəlmir. Dünya dəyişib və təhsil də dəyişməyə bilməz (3, s.151).

Təlimin məqsədi insanda fərdi dəyərlər sistemini əhatə edir ki, onun meydana gəlməsi insanın sosial-mədəni inkişafın yeni mərhələsinə keçidi deməkdir (5,s.127).

1. Təhsil paradigması yeni xüsusiyyətlərlə xarakterizə olunan sosial trend kimi

Təhsilin təkmilləşdirilməsi təhsilin məzmununun, texnologiyaların və modellərin gələcəyin çağırışlarına uyğunlaşdırılmasını tələb edir. Əvvəllər təhsilin məqsədi hazır bilikləri çatdırmaq idisə, informasiya cəmiyyətinin müasir mühitində və açıq informasiya şəbəkələrinin mövcudluğunda belə yanaşma aktuallığını itirir (1).

Bu da öz növbəsində təhsilin subyektlərinin davranışının, həyat ritmlərinin transformasiyasına səbəb olur. Belə meyillər əlbəttə ki, birmənalı olaraq müsbət xarakterizə oluna

bilməz. İnsanlar həyatın virtual trendlərinə aludə olmaqla ilkin mahiyyətlərindən uzaqlaşmağa başlayıblar. Rəqabət pik həddə çatıb ki, bu da cəmiyyətin aqressivləşməsinə, insanların səbrsiz və digərlərinə qarşı tolerantlığının azalmasına gətirib çıxarır. Rəqabətin inkişafın tələbi olduğunu qəbul etmək olar. Amma rəqabətin meyarları nədir?

Kim kiminlə yarışır? Bu yarışa zərurət varmı? İnsan fiziki və mənəvi olaraq nə qədər rəqabətə davamlı varlıqdır? Bu kimi suallar indi daha aktualdır. Çünki, az məlumatlı şəxslər hansısa bir xarici dilin, ya bir iş proqramının mənimsənilməsinə asan sayaraq, övladlarını bu sahədə tezliklə nailiyyət qazanmağa təhrik edirlər. Gənclərin böyük sosial təzyiq altına düşmələri onların psixologiyasına, gündəlik davranışına və ünsiyyətinə mənfi təsir göstərir. Qəbul etmək lazımdır ki, təhsil özlüyündə məqsəd deyil, vasitədir. Yəni, biliklərə yiyələnməklə daha üstün sosial status qazanmaq və mənəvi baxımdan tamamlanmış şəxsiyyət olmaq.

Daha problematik olan budur ki, bu öyrənmənin sonu yoxdur, həyat boyu davam etməlidir. Bu məqamda həyat boyu təhsil konsepsiyasının bəzi cəhətlərinə diqqət yetirək. Konsepsiyanın ilk növbədə brend xarakterli olduğunu qeyd edək. Yəni, insanların sosial iyerarxiyada daim stabil və avanqard mövqe tutmaq üçün təhsilin həyat boyu davam etməsi qabardılır. Burada obyektiv olan budur ki, post-sənaye dövrünün xüsusiyyətləri demək olar ki, alternativ saxlamır.

Əmək bazarı bilikli və bacarıqlı olanları axtarır. Nə etməli, daim əmək bazarı üçün aktual olan bacarıqları necə əldə etmək mümkündür? Bu sualın cavabı yoxdur desək yanlışmış sayıla bilmərik. Çünki həyat ritmləri olduqca sürətləndirilib. Bunun arxasında transmilli korporasiyalar, iri şirkətlər dayanır. Çünki gəlirin artması fonunda insan istismarı görünməz olmuşdur. Diqqət edək, əvvəlki dövrdə ingilis dilini yalnız ingilis dili müəllimləri, ya da tərcüməçilər bilərdilər. İndi hamıdan həm hansısa bir peşəyə, deyək ki, elektrik mühəndisi olmaqdan asılı olmayaraq eyni zamanda ingilis dilini sərbəst bilmək tələb olunur.

Bu bütün dünyada, habelə ölkəmizdə belədir. Süal olunur ki, bir tərcüməçi, ya xarici dil müəllimi hazırlamaq ayrıca təhsil proqramı, yəni bir ixtisasa yiyələnmək müddəti tələb etdiyi halda başqa ixtisasda təhsil alanlardan bu eyni qaydada necə tələb oluna bilər? Buna görə də, insanlar əlavə dil kurslarının cazibəsinə düşürlər ki, bu da əlavə vaxt və pul itkisi deməkdir. Nəticə isə həmişə nisbi olur. Yəni, müvəffəqiyyət tam olaraq əldə edilmir.

2. Sosial münasibətlər və əmək bazarı kontekstində təhsilə yeni paradigma zərurəti

Cəmiyyətin sosial strukturunun transformasiyası öz növbəsində təhsilin modifikasiyasını zəruri etmişdir. Nəyi nəzərdə tuturuq? Müasir cəmiyyətdə peşələrin mütəmadi olaraq yeni versiyaları peyda olur. Bu gün inkişaf etmiş ölkələrdə təhsil sistemi ümummilli inkişafın başlıca amili kimi xarakterizə olunur (2, s. 43).

Məsələn, Azərbaycanın sosial həyatına yeni daxil olan menecer və mühəndislik ixtisaslarının öz növbəsində daxili diferensiasiyasına nəzər yetirək. Ölkəmiz üçün ənənəvi olan neft-qaz sahəsi üzrə ixtisasların qəbul üzrə keçid balları son illər sürətlə aşağı düşür.

Bura neft-qaz mühəndisliyi, kimya mühəndisliyi və sair peşələri aid etmək olar. Səbəb? İnformasiya-kommunikasiya üzrə ixtisasların gənclər arasında populyarlıq qazanması və buna görə də yüksək bal toplayan abituriyentlərin bu ixtisasları seçməsidir. Bu seçimin fəlsəfəsi yalnız yüksək qazancımı əsaslanır? Birmənalı müsbət cavab vermək olmaz.

Belə ki, informasiya-kommunikasiya texnologiyaları ilə məşğul olmaq istəyənlər daha çox sərbəst iş qrafikinə, yəni evdən işləmə imkanı, eləcə də rahat şəraitə də meyl edirlər. Belə olan halda daha potensiallı gənclər ölkə iqtisadiyyatında birtərəfli təmsil olu-

nurlar. Bu isə sahələrarası balansı pozmaqla digər aktual sahələrin reqresiyasına şərait yaradır. Bu xüsusda, yəni texniki vasitələrin insanı robotlaşdırması, sırf icraçıya çevirməsi ilə bağlı bir fikir belədir:

Təhsil prosesinin texnokratizasiyası. Onun nəticəsi insan mahiyyətinin maşınlaşması, insanın belə demək mümkünsə, maşın davranışını mənimsəməsi, yəni, insanın maşına çevrilməsi. Bu tendensiyanın bir neçə cəhəti var – sözün birbaşa mənasında texniki, texnoloji və texnokratik. Ancaq bütün hallarda texnokratik bir məqam var-insan mahiyyətinin maşınlaşması. Məsələn, pedaqoji prosesin texniki vasitələrlə həddindən artıq yüklənməsi, əksər hallarda adekvat metodoloji dəstək olmayanda insan sanki bir alətə çevrilir (6, s. 21).

Çıxış yolu nədir? Bunun üçün abituriyentlərin bilavasitə istehsal sahələrinə - zavod, fabrik və digər dövriyyəsi böyük olan müəssisələrə turlarının təşkil olunmalıdır. Belə turlar onlarda əmək prosesinin avtomatlaşması, iş şəraitinin onların təsəvvür etdiklərindən daha rahat olması barədə əyani təsəvvür yaradır. Bununla da ixtisas seçimində potensiallı gənclər ilk baxışda onlar üçün cəlbedici olmayan ixtisaslara maraq göstərə bilirlər. Beləliklə, ilkin təsəvvürlər real yanaşmalar ilə əvəz olunur, bu da respublika üçün gərəkli sahələrə daha savadlı gənclərin axınına zəmin yaradır.

Natamam məlumat, yaxud da ümumiyyətlə məlumatsızlıq, bir çox hallarda diletantlıq gənclərdə səhv təsəvvür yaradır. Məsələn, bir çox iş elanlarında vakansiya çıxarılan vəzifələr barədə tələblərdə tam ali təhsil- magistratura tələbi yazılır.

Digər hallarda isə bakalavr təhsilinin qarşısında natamam ali təhsil yazılır. Ümumiyyətlə, Azərbaycan Respublikasında natamam ali təhsil anlayışı mövcud deyil. Orta ixtisas təhsilli şəxslərə də natamam ali təhsilli şəxslər kimi yanaşmaq olmaz. Bu qəbildən olan şəxslər subbakalavr təhsil pilləsini başa vurmuş sayılırlar. Bakalavr pilləsi isə tam ali təhsildir. Bunları ona görə bir daha xatırladıq ki, bir çox hallarda diletant yanaşmalar gənclərin karyera seçiminə, beləliklə də onların aqibətinə təsir göstərmiş olur.

Təhsil dünyagörüşü kimi bir çox parametrlər üzrə müxtəlif funksiya daşıyır. Bunlardan ən başlıcası güzəran parametridir. Çünki, güzəran yalnız adi həyat tərzı deyil, bütövlükdə fərdin sosial xərclənməsidir. İnsan sosiallaşma kanallarından sadəcə ömrün pillələrinə, yəni uşaqlıq, gənclik, qocalıq olaraq keçmir, həm də bir varlıq olaraq inkişaf edərək, həm də tükənir.

Bilik kapitaldır tezisi daim aktualdır. Biliyin məzmunu isə daim sosial-iqtisadi şəraitin mövcud vəziyyətindən asılı olur. Postsənaye dövrünün sürətli ritmləri müəyyən mənada xaos doğurur. Təhsildə xaos dedikdə ixtisasların nomenklaturasının yenilənməsini, proqramların məzmununun dəyişməsini, bir sıra ixtisasların tədrisi üçün zəruri kadrların olmaması və sair qeyd edilə bilər.

Artıq təhsilin məqsədlərində və eləcə də onun effektivliyi meyarlarında ciddi bir dəyişiklik baş verir. Bu kimi biliklərin keyfiyyəti və xüsusən də əldə edilmiş bilik və bacarıqların həcmi deyil, şəxsiyyətin inkişafı, insanın unikal imkanlarının reallaşdırılması, həyatın çətinliklərinə hazırlıq təhsilin aparıcı hədəfinə çevrilir ki, bu da məktəb və universitet çərçivəsində məhdudlaşmır, onların həddlərindən də kənara çıxır (4, s.339).

Bu kimi amillərdən irəli gələrək təhsil insanlara mənəvi-psixoloji proses olaraq olduqca fərqli təsir edir. Belə ki, bir çox hallarda insanlar hər bir vəziyyətdə-istər ailə qurmaqda, istər layiqli iş tapmaqda özlərini gecikmiş sayırlar. Bir çoxları təhsilin üstünlüklərini qeyd edərək bunu zəruri saysa da, bir qism insan da vaxt itkisi kimi dəyərləndirir. Son dövrlərdə bayağı qazanc formalarının artması, asan gəlir əldə etmək həvəsi bəzi gəncləri təhsildən uzaqlaşmağa sövq edir.

Nəticə

Qeyd olunanların yekunu olaraq bildirək ki, təhsil prosesinin dinamizminin artdığı müasir mərhələdə onun fəlsəfi dəyərləndirməsi bir birilə əlaqədar olan kompleks məsələlərin təhlilini zəruri edir. Bura məənəvi-psixoloji, sosial-iqtisadi amillər daxildir ki, onların da məzmunu diferensiallaşmış formada təzahür edir. Yaxşı olardı ki, təhsil standartları təkmilləşdirilərkən coğrafi xüsusiyyətlər, ölkə əhalisinin demoqrafik vəziyyəti, say tərkibi, milli xüsusiyyətlər kimi amillər nəzərə alınsın. Yəni, məsələn Almaniya, İtaliya kimi ölkələrin adambaşına düşən təhsil elementləri ilə daha az əhaliyə malik olan Azərbaycanın təhsil seqmentləri müqayisə edilməməlidir. Bu kimi fərqlər nəzərə alındıqda təhsil paradigmaları daha optimal fəlsəfi məzmunla, hədəf xəttinə malik olacaqdır.

İSTİFADƏ OLUNMUŞ ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Алиева Н. З., Ивушкина Е. Б., Лантратов О. И. Становление информационного общества и философия образования. «Академия Естествознания», 2008. <https://monographies.ru/ru/book/section?id=641>
2. Брызгалина Е.В., Курбанов А.Р., Сунгатулина Е.К. Институционализация философии образования в пространстве философский мысли XXI века. Вестн.Моск.Ун-та. Сер.7 Философия.2012. № 1. стр.41-60.
- 3.Философия гуманизма и гуманизация образования. <https://core.ac.uk/download/pdf/53066601.pdf>
4. Философия образования: учебное пособие для обучающихся в магистратуре / Б. Р. Мандель. – М.; Берлин: Директ-Медиа, 2017. – 501 с.
- 5.Худякова, Н.Л. Философия и развитие образования: учеб. Пособие / Челябинск: изд-во ЧГПУ, 2009. – 239 с
6. Чапаев Н.К. Введение в курс "Философия и история образования" Учебное пособие. Екатеринбург. 1998. 249 стр.

Рабиль Мехтиев

ТРАНСФОРМАЦИЯ ФИЛОСОФИИ ОБРАЗОВАНИЯ В КОНТЕКСТЕ СОЦИАЛЬНО-ТРУДОВЫХ ОТНОШЕНИЙ

РЕЗЮМЕ

В статье, принимая в качестве объекта анализа, философские проблемы образования рассматриваются как новшества и давление в современных условиях. Стоит отметить, что невозможно найти вторую область, которая так же подвергалась бы общественному интересу и критике, как образование, для которого характерно постоянное повышение интереса большего числа членов общества к этой сфере.

Для философской оценки процесса в такой динамике в качестве объекта исследования была взята трансформация образовательной парадигмы путем вовлечения в уровень анализа тенденций в других сферах жизни страны. Было бы хорошо, если бы при совершенствовании образовательных стандартов учитывались такие факторы, как географические особенности, демографическое состояние населения страны, состав населения, национальные особенности.

То есть с элементами образования на душу населения таких стран, как, например, Германия, Италия, не следует сравнивать сегменты образования Азербайджана с меньшим населением. При учете таких различий образовательные парадигмы будут иметь более оптимальное философское содержание, целевую линию.

Цель – исследование необходимости новых подходов к философской оценке образования в контексте тенденций постиндустриального периода

Методология – трансформация содержания и структуры образования с помощью методов индукции и дедукции которая исследуется как проявление общих тенденций развития общества.

Результат – Результаты исследования-вывод на уровень анализа негативных ситуаций, обусловленных современными процессами в этой области, путем подхода к философии образования в контексте реальных тенденций.

Ключевые слова: философия образования, новые тенденции в образовании, профессиональные специальности, образовательные программы

Rabil Mehtiyev

TRANSFORMATION OF THE PHILOSOPHY OF EDUCATION IN THE CONTEXT OF SOCIAL AND LABOR RELATIONS

SUMMARY

Taking as its object of analysis, the article considers the philosophical problems of education as innovations and pressures in contemporary conditions. It is worth noting that it is impossible to find a second field that has been as exposed to public interest and criticism as education, which is characterized by a constant increase in the interest of more members of society in this sphere. For a philosophical assessment of the process in such dynamics, the transformation of the educational paradigm was taken as the object of research by involving the level of analysis of trends in other spheres of national life.

It would be good if when improving the educational standards, such factors as geographical features, the demographic state of the country's population, the composition of the population, and national characteristics would be taken into account. That is, with the elements of education per capita of such countries as, for example, Germany, Italy, should not be compared with the segments of education in Azerbaijan with a smaller population. When such differences are taken into account, the educational paradigms will have a more optimal philosophical content, target line.

Purpose – The goal is to investigate the need for new approaches to philosophical assessment of education in the context of post-industrial trends

Methodology – Transformation of the content and structure of education by means of induction and deduction methods which is studied as a manifestation of general tendencies of society development

Findings – The results of the study-exposure to the level of analysis of the negative situations caused by the modern processes in the field, by approaching the philosophy of education in the context of real trends.

Keywords: philosophy of education, new trends in education, professional specialties, educational programs